

УДК 1:001+316.61

Н. П. Лазуріна,
викладач

(Житомирський військовий інститут ім. С. П. Корольова
Національного авіаційного університету)

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: ДО ПИТАННЯ КОНСТИТУЮВАННЯ ПРОБЛЕМИ

У статті здійснено теоретичний аналіз семантичного розвитку поняття "компетентність". Актуалізується питання конституювання проблеми компетентності особистості в сучасному соціумі. Розглянуто взаємозв'язок поняття "компетентність" з термінами "самореалізація", "життєвий успіх", "самооцінка", "життєвий потенціал". Звертається увага на необхідність подальшої розробки змісту і структури компетентності особистості.

Індивідуальна доля людини, життєвий шлях особистості, міра і засоби реалізації її життєвих планів і програм завжди вплетені в епоху, яка є історичним, суспільним фоном, на якому розгортається життєдіяльність індивіда. У свою чергу, сама людина як особистість виступає активним творцем епохи, накладаючи часом неповторний, індивідуально-специфічний відбиток на її соціальний, культурний зміст, психологічний колорит, місце і роль в історії даного суспільства чи всього людства. Рівень такого впливу, певна річ, визначається мірою, масштабністю особистості, її роллю у складному плетиві суспільних відносин. Останнє, безсумнівно, пов'язане з компетентністю особистості. Компетентність – це багатогранна характеристика особистості, яка своєю багатокомпонентністю охоплює всю множину та глибину функціонування особистості в соціумі. Оскільки особистість – істота суто соціальна, то формат компетентності охоплює як соціальні мотиви, знання, навички, необхідні для успішної взаємодії із оточуючим соціальним середовищем, так і самопочуття та самоприйняття особистістю самої себе в постійно мінливому соціумі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема компетентності особистості привертає увагу філософів у контексті аналізу різних аспектів проблеми людини та її буття в світі, передусім, проблеми самореалізації або мистецтва жити. Остання перебуває у центрі уваги багатьох сучасних філософів (П. Адо, Р. Барт, Ж. Бодріяр, Г. Горак, Ж. Дельоз, Н. Корабльова, С. Кримський, М. Култаєва, Л. Сохань, В. Малахов, І. Степаненко, В. Табачковський, М. Фуко, Н. Хамітов) і психологів (А. Адлер, Б. Братусь, І. Зимня, Д. Леонтьєв, А. Маслоу, Ч. Тарт, В. Франкл, Е. Фромм, К.-Г. Юнг). Вона актуалізується в контексті пошуків "нової етики" (Г. Йонас, М. Конш, Е. Левінас, Г. Марсель, Р. Мізраї, П. Рікер, К. Росе), у зв'язку з осмисленням викликів сучасної цивілізації і можливих відповідей на них (Г. Арендт, В. Лозовой, К. Лоренц, Е. Макінтайр, М. Оже, Ю. Павленко, В. Пазенок, М. Попович, Е. Тоффлер, М. Требін). Філософсько-рефлексивне поле компетентності особистості формується і розвивається завдяки дослідженням її окремих різновидів (компетенцій) – компетентності комунікативної (Ю. Габермас, Ю. Жуков, Л. Петровська, А. Сікурел), професійної (А. Маркова), інформаційної (В. Акуленко, М. Дзюгоєва, О. Зайцева, Н. Насиров, Н. Рудницький, А. Семенов, О. Толстих), соціальної (Г. Білицька, А. Брушлинський, Н. Казарінов, С. Краснокутська, М. Розумний, С. Руденський, Р. Ульріх) тощо.

Мета статті – теоретичний аналіз, спрямований на визначення конституювання проблеми компетентності особистості.

Викладення основного матеріалу. Приступаючи до вивчення генези поняття "компетентність", необхідно звернутися до визначення цього поняття в сучасних словниках. Ураховуючи значення термінології у встановленні наукової істини, треба провести межу між термінами "компетентність" та "компетенція". Латинське слово *competens* означає "підходящий", "відповідний", "узгоджений", а *competentia* – "узгодженість частин", "сумірність", "симетрія".

У словнику іншомовних слів терміном "компетенція" (лат. *competere* – добиватися, відповідати, підходити) позначене коло питань, у яких будь-хто є обізнаним. Компетентність – 1) наявність компетенції, 2) наявність знань, що дозволяють судити про що-небудь [1: 402].

Інше словникове джерело визначає компетенцію (лат. *competere* – добиватися, відповідати, підходити) як: 1) коло повноважень, що представлені законом, статутом або іншим актом конкретному органу або посадовій особі; 2) знання та досвід в тій чи іншій галузі [2: 621].

Словник психолога-практика дає таке визначення: "компетентність соціально-психологічна – здатність індивіда ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми в системі міжособистісних стосунків. Формується під час освоєння індивідом систем спілкування та включення у спільну діяльність. До її складу входять:

- 1) уміння орієнтуватися у соціальних ситуаціях;
- 2) уміння правильно визначати особливості та емоційні стани інших людей;

3) уміння обирати адекватні способи звернення до співрозмовників і реалізовувати їх у процесі взаємодії. Особливу роль відіграє уміння поставити себе на місце іншого (рефлексія; емпатія)" [3: 281].

Компетентність – це синонім понять "поінформованість", "обізнаність", "досвідченість", "авторитетність", що конкретизується щодо різних галузей (соціальної, культурної, комунікативної, життєвої, інформаційної, професійної, громадянської та ін.). Отже, компетенції – це системна узгодженість знань та навичок у певній сфері людської діяльності, а компетентність – це якісне використання компетенцій. Таким чином, компетентність – це загальна характеристика особистості, яка відображає високий рівень знань (умінь, навичок) та досвіду, компетенція – це коло питань, у яких особистість є обізнаною і на основі чого їй може бути надане коло обов'язків та повноважень.

"Компетентність – базова характеристика людини, яка причинно пов'язана з оцінкою на основі критеріїв ефективності і/або найкращого виконання у професійній діяльності чи у ситуаціях взагалі. Рівень компетентності визначається трьома складовими: рівень знань, досвід (що людина робила з того, що знає) та особистісні якості (лідерство)" [4: 24].

У книзі "Життєва компетентність особистості" за редакцією Л. Сохань сказано, що "компетентність – це здатність людини вирішувати життєві проблеми, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях" [5: 7].

Узагальнюючи цей короткий екскурс, спробуємо сформулювати філософське поняття, що позначає компетентність як інтегральну властивість особистості, яка характеризує її прагнення і здатність (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, уміння, досвід, особисті якості тощо) для успішної діяльності у визначеній галузі. А також можна помітити, навіть з цього невеликого переліку визначень, як відбувається семантичне довантаження терміну "компетентність".

Проблема формування компетентності особистості як здатності до адаптації та самореалізації в суспільному житті, завжди розглядалася філософами як одне з чільних питань людського життя і теоретично, і практично. З цього приводу Г. Горак зауважила: "Філософія, в першу чергу, є способом задоволення світоглядних запитань, які властиві кожній людській індивідуальності ... Осмислення філософських категорій через призму людського існування дало можливість глибинного і чіткого усвідомлення найголовнішої філософсько-світоглядної проблеми – "Чим є я в цьому світі?", а звідси "Чим я можу, повинен бути в ньому, точніше не чим, а ким?" [6: 3].

Звичайно, позначалася ця здатність не завжди терміном "компетентність", а залежно від особливостей суспільного розвитку того чи іншого етапу культурної еволюції виділявся той чи інший аспект в характері особистості, що вимагався як ознака сучасності.

Видатні представники давньогрецької філософії Платон та Аристотель сходилися в тому, що найвище призначення людини полягає у самовдосконаленні та самоствердженні особистості як духовної істоти, а вищою формою життя вони вважали життя, спрямоване на пізнання та філософствування. Обов'язковою умовою такого життя давньогрецькі мудреці визначали також необхідність панування розуму над чуттєвими прагненнями та жагами людини [7].

Епоха Середньовіччя висувала до особистості стандартний набір вимог по вдосконаленню душі. Єдиним критерієм "богоугодного" життя могло бути віддане служіння Богу, сумлінне виконання християнських ритуалів, постійне пригнічення і приниження індивідуальності. Єдино можливим способом реалізації своєї індивідуальності для людини було стати зразком для інших у "святому", а ще краще "мученицькому" житті. Але саме такий спосіб життя і вважався за тогочасними мірками компетентним (хоча ще не мав такої назви).

Суттєво змінюється ситуація у епоху Відродження. "Гуманізм епохи Відродження, – зазначає В. Муляр, – робить акцент на індивідуальності особистості. Не відкидаючи типове, стандартне як досить важливу сторону індивідуальних характеристик, теоретична думка того часу особливу увагу звертає на значущість для розвитку особистості її неповторних, унікальних якостей", яка "незалежно від одержаної з народження міри людського, прагне постійно самовдосконалення, самореалізації, заслуговує найбільшій шани Бога і суспільства" [8: 46, 44]. Саме таке сприйняття особистості максимально наближене до сучасного і своїми джерелами воно сягає епохи Відродження. І саме в такому методологічному ключі розглядається цінність індивіда, його цілісний вплив на суспільні процеси. Індивідуальні, своєрідні, унікальні особливості людини, її особистісна позиція стають предметом особливої уваги соціуму, який з розгортанням капіталістичного суспільства затребував ці якості як визначальні. Питання достоїнств індивіда постають як питання його компетенцій у різних сферах життя, компетентності в цілому. І чим швидше відбувалися процеси, що в цілому стверджували капіталізм як економічну, політичну, духовну-культурну систему, тим гострішою ставала проблема людських знань, умінь, навичок, досвіду, інтелекту тощо, в цілому всього того, що в подальшому конституювали як компетентність. Ці процеси пройшли червоною ниткою від часів Відродження до ХХ століття, поки гостро не поставили тему теоретичного обґрунтування компетентності особистості.

Принцип компетенції зародився в межах однієї з конкретних наук, але далі його було перенесено в якості наукового методу в педагогіку. Поняття "компетентність", "формування компетентності" прийшли до нас із західних педагогічних словників. Їх появу прийнято пов'язувати з дослідженнями відомого американського лінгвіста Н. Хомського у 60-70-ті роки ХХ століття. Він сформулював поняття компетенції як категорію теорії навчання мовам. За Хомським, використання мови тісно пов'язано з мисленням і навичками, тобто пов'язано з досвідом людини. У той самий час з'являється дослідження Р. Уайта "Motivation reconsidered: the concept of competence", в якому компетентність змістовно наповнюється особистісними якостями і мотивацією. Таким чином, перший етап конститування проблеми компетентності – 1960-1970 рр. ХХ століття, коли поняття компетентності вводиться в науковий апарат та здійснюється розрізнення понять компетенція/компетентність. З цього часу в теорії навчання мовам починається дослідження різних видів мовної компетентності.

Другий етап означений 70-90-ми роками ХХ століття і пов'язаний з використанням категорій компетенція/компетентність у теорії та практиці навчання іноземним мовам, професіоналізму в управлінні, керівництві, в навчанні спілкуванню (комунікативна компетентність). Це час, в який активно розробляється поняття "соціальна компетентність". У 1984 році виходить в друк робота Дж. Равена "Компетентність у сучасному суспільстві, виявлення та розвиток", в якій компетентність показана як явище, "яке складається з великої кількості компонентів, багато з яких відносно незалежні один від одного, ... деякі відносяться до когнітивної сфери, а інші – до емоційної, ці компоненти можуть замінювати один одного як складові ефективної поведінки" [9: 253]. При цьому, як підкреслює Дж. Равен, види компетентності – це мотивовані здібності [9: 258].

Третій етап, який почався в кінці минулого століття і триває до сьогодні, характеризується тим, що цей термін стає предметом усебічного аналізу і дослідження [10].

Проблема формування компетентності особистості безпосередньо пов'язується з ідеєю підготовки індивіда не тільки в якості спеціаліста, професіонала своєї справи, але і як особистості, члена колективу і соціуму. У такому розумінні проблема формування компетентності особистості у своїй основі стає проблемою гуманітарних наук.

Проблема компетентності особистості розглядається багатьма представниками філософії Новітнього часу. Е. Дюркгейм вважає, що поняття компетентності визначає конкретна стадія розвитку, яку переживає людство. В. Дільтей вказує на вплив цивілізації, опосередкований особистим пізнавальним успіхом людини в пізнанні духовних зв'язків буття з вічними законами, які визначають направленість самовираження людини. Е. Шпрангер зазначає, що компетентність – це здійснення людиною пошуку свого місця в соціумі. Багато представників соціальної філософії та філософської антропології розкривають поняття "компетентність" через поняття "готовність", де остання розуміється як здатність особистості успішно і активно освоювати необхідні знання і навички. Р. Штайнер у праці "Курс народної педагогіки" представляє концепцію становлення підготовленої людини до самореалізації. Цікаво представлена ця проблема в позиції Ж.-П.Сартра і Е. Шарт'є. Перший вважає, що людина є те, що вона сама з себе робить, тим самим вказуючи на взаємозв'язок компетентності із саморозвитком, Е. Шарт'є визначає структуру руху людини до професійно-компетентної діяльності. Початком цього шляху є дитинство, а результатом саморозвитку – людина як господар долі. Це вказує на значення самопізнання і самореалізації для становлення компетентної особистості [11].

Компетентність є головним чинником самореалізації і життєвого успіху особистості. При цьому регулюючим фактором розвитку та творчої активності є самосвідомість як досить сталий комплекс уявлень та суджень індивіда про самого себе, про вміння, навички і можливості особистості. Рухомою силою і основою розвитку особистості виступає спільна діяльність і спілкування, за допомогою яких відбувається адаптація особистості в соціумі. Соціокультурне середовище є джерелом, яке сприяє розвитку особистості. Воно несе суспільні норми, цінності, ролі, знаряддя, системи знаків, з якими стикається індивід, тобто є умовою для діяльності людини. Індивід у своєму розвитку зазнає соціально зумовленої потреби стати особистістю, тобто реалізувати себе в соціально значущій діяльності, що й визначає розвиток людини як особистості.

У загальному вигляді розвиток особистості є процесом і результатом входження її в соціокультурне оточення. Таке входження, як правило, має три фази свого становлення: адаптація, індивідуалізація та інтеграція. На першій відбувається засвоєння чинних цінностей і норм поведінки, а також оволодіння певними засобами і формами діяльності. Для другої характерно загострення суперечностей між необхідністю "бути таким, як усі" і прагненням індивіда до максимальної персоналізації. На третій фазі бажання бути ідеально представленим своїми особливостями і властивостями вступає в суперечність з бажанням спільноти прийняти, схвалити і культивувати ті особливості, які спонукають до вдосконалення і тим самим розвитку особистості.

Складовою сформованої компетентності особистості є її активна життєва позиція. Активна життєва позиція особистості – це зумовлена конкретними соціальними обставинами стійка форма

прояву ідейно-моральних настанов і відношень, знань та умінь, переконань та звичок, що здійснює регулюючий вплив на її поведінку і діяльність. Активна життєва позиція особистості має формуватися поступово. Вона виробляється протягом тривалого часу, в результаті долання повсякденних труднощів, оволодіння соціальним досвідом, професійною майстерністю.

Показниками активної життєвої позиції виступають: цілеспрямованість і усвідомленість дій і вчинків; відповідальність і активність у різних видах діяльності; результати діяльності і суспільної активності особистості, що відповідають вимогам і умовам життя в суспільстві; реальні дії, вчинки і спосіб життя особистості. Як зазначається у книзі "Життєва компетентність особистості", "до найважливіших внутрішніх факторів формування стратегій належить смисловизначеність, самопізнання та самооцінка. Компетентне ставлення до життя означає потребу в самопізнанні, саморозумінні, саморегуляції в різних видах творчої діяльності; оволодіння науковими знаннями про сутність "Я", принципами і методами життєздійснення; усвідомлення, організацію свого психологічного часу, життєвого шляху; проблемне бачення свого життя; осмислене розв'язання міжособистісних суперечностей; здатність до об'єктивної оцінки рівнів, сфер і меж своєї життєвої активності; усвідомлену і адекватну оцінку результатів своєї життєтворчості; філософське, етичне осмислення свого життя" [5: 7].

Таким чином, компетентність особистості передбачає свідоме ставлення до виконання різних життєвих і соціальних ролей. Це осмислення свого призначення, життєвих цілей, смислу життя і своєї долі, що дає можливість для організації і продуктивного здійснення життя як індивідуального проекту.

При цьому компетентність передбачає як достатній рівень умінь будувати партнерські стосунки, здатність до кооперації, так і достатній рівень конформності для того, щоб не йти всупереч з вимогами суспільства. Компетентність вимагає від особистості як принциповості, вміння відстоювати власну думку, протистояти небажаному впливу, так і толерантності, вміння пристосовуватися, і, таким чином, ефективно діяти в змінних соціальних умовах. Компетентність вимагає як досить високого рівня оптимізму, що надає віри в успіх, здавалось би, нереальної, безнадійної справи, так і достатнього рівня песимізму, який допомагає реально оцінювати себе та свої знання, щоб уникнути зайвої ейфорії, і, головне, змушує надолужувати прогалини в знаннях та вміннях, що гальмують справу. Компетентність вимагає як збереження індивідуальності, так і вміння рахуватися з соціальними нормами та правами інших людей. Загалом, формування, становлення компетентності – це є розгортання життєвого потенціалу особистості.

Компетентність – це сформована здатність, достатня, щоб жити комфортно. Професіоналізм індивіда, умінь нестандартно мислити і спілкуватися, його висока загальна культура, набуття особистого досвіду, впевненість у собі, розвиток здібностей, глибокі знання – це досить неповний перелік якостей особистості, які вимагає від неї сучасне життя. Тому формування і можливість реалізації цих якостей стають проблемою сучасної особистості і сучасного суспільства.

Висновки. Структура компетентності розширюється та звужується залежно від поглядів дослідників щодо цієї категорії; серед авторів існують певні суперечності щодо структурних компонентів компетентності. Компетентність настільки багатогранна та всеосяжна характеристика особистості, що її, як і поняття "особистість" та "соціум" дуже важко лаконічно визначити та чітко розділити межі структурних компонентів, оскільки часто вони є прозорими та умовними. Пошук і увага дослідників до цих питань вказує на те, що проблема змісту та структури компетентності особистості потребує прискіпливої уваги фахівців, що і складає перспективу подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Словник іншомовних слів. – К., 1977. – 789 с.
2. Советский энциклопедический словарь / [научно-редакционный совет : А. М. Прохоров]. – М. : Советская энциклопедия, 1981. – 1600 с.
3. Головин С. Ю. Словарь психолога-практика / С. Ю. Головин – Минск-Москва : Харвет АСТ, 2001. – 654 с.
4. Роджер Миллс. Компетенции. Карманный справочник / Миллс Роджер. – М. : НИРРО, 2004. – 128 с.
5. Життєва компетентність особистості : науково-методичний посібник / [за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Гессен]. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.
6. Горак Г. І. Стратегія життя (філософський, етичний та психологічний вимір) / Горак Г. І., Березко І. В., Ніколаєнко Я. М. – К. : Український центр духовної культури. 2001. – 163 с.
7. Кессиди Ф. Сократ / Феохарий Кесседи. – М., 1988. – 152 с.
8. Муляр В. І. Проблема становлення особистості в системі "індивід-суспільство" (філософсько-культурологічний аналіз) / Володимир Ілліч Муляр. – Житомир : ЖДТУ, 2005. – 319 с.
9. Равен Джон. Компетентность в современном обществе : выявление, развитие и реализация / Джон Равен. – М. : КоГито-Центр, 2002. – 257 с.
10. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / Ирина Алексеевна Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.

11. Краснокутская С. Н. Анализ состояния проблемы социальной компетентности в отечественной и зарубежной литературе [Электронный ресурс] / С. Н. Краснокутская // Сборник научных трудов Северо-Кавказского государственного технического университета. Серия "Гуманитарные науки". – Режим доступа : http://science.ncstu.ru/articles/hs/13/24.pdf/file_download

Матеріал надійшов до редакції 03.09. 2010 р.

Лазурина Н. П. Компетентность личности: к вопросу о констатации проблемы.

В статье осуществлен теоретический анализ семантического развития понятия "компетентность". Актуализируется вопрос констатации проблемы компетентности личности в современном обществе. Рассмотрена взаимосвязь понятия "компетентность" с терминами "самореализация", "жизненный успех", "самооценка", "жизненный потенциал". Обращается внимание на необходимость продолжить исследование содержания и структуры компетентности личности.

Lazurina N. P. Personal Competence: On Statement of the Problem.

The article presents the theoretical analysis of the semantic development for the notion of "competence". The author draws attention to the problem statement of personal competence in the modern society. The author considers relations between the notions of "competence" and "self-realization", "life success", "self-esteem", "life potential". The article draws attention to the necessity of conducting research of content and structure of personal competence.